УДК 821.111-3.09

© **Оксана Литвинюк**
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО ТА ЛЕГЕНДАРНО-МІФОЛОГІЧНОГО ТРАДИЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ В РОМАНІ ВІЛЬЯМА ҐОЛДІНҐА "ШПИЛЬ"

Досліджено особливості рецепції та переосмислення традиційного матеріалу в романі В.Ґолдінґа "Шпиль". Автор реферує до відомих біблійних, міфологічних сюжетів і мотивів для відображення актуальних проблем сучасності, демонструючи невичерпні ідейно-семантичні можливості традиційного матеріалу, який виник з глибини віків.

Ключові слова: аксіологія, "втрачений рай", В.Ґолдінґ, міфотворець, онтологія, притча.

XX сторіччя з його численними соціальними потрясіннями, війнами та революціями спровокувало аксіологічне та онтологічне переосмислення традиційного сюжетно-образного матеріалу в літературі цього періоду. "Літературні міфи", створені письменниками на засадах євангельського матеріалу (який пройшов багатоетапний процес переосмислення історичних реалій), націлені на виявлення та посилення змістових та елементарно-наочних зв'язків і перегуків епохи-реципієнта з універсальними категоріями та поняттями вселюдського морального досвіду [див.: 7, с.333]. Велика світова війна стимулювала переосмислення природи та взаємовідношення добра і зла, невинності й досвіду, Бога та Диявола. Новий образ релігії у суспільній свідомості показав, що духовні цінності християнства після багатьох років тіньового існування, за умов тотального атеїзму та віри у всесильність людського розуму, не втратились і зберегли свою значущість.

У літературному процесі XX ст. відбувається новий синтез старих конфліктів. Ґолдінґ, зокрема, досліджує схожі теми "занепаду і падіння", "віри", "раціоналізму"; сумна правда про "людину та її природу" проходить червоною ниткою через усі його твори. Кожним своїм романом Вільям Ґолдінґ стверджує себе знавцем і дослідником міфу, як міф і реальність взаємозалежать. Це відношення виявлялось і досліджувалось у кожному творі Ґолдінґа з незначними варіаціями і змінами акцентів, тому зазначене вище зумовлює ***актуальність*** дослідження. ***Об'єктом*** дослідження є процес переосмислення євангельського та легендарно-міфологічного традиційного матеріалу в романі В.Ґолдінґа "Шпиль", ***предметом*** є особливості рецепції та інтерпретації традиційних структур у контексті роману В.Ґолдінґа "Шпиль". ***Мета*** – проаналізувати авторську методологію реконструкції традиційних структур, виявити форми і способи їх інтерпретації, оцінити авторську позицію в моделюванні художньої реальності.

Сюжет роману "Шпиль" (1964) є водночас конкретний та ілюзивний. Отець Джослін, амбіційний настоятель собору, виявився ницим чоловіком, захопленим ідеєю будівництва кам'яного шпилю над собором. Його одержимість визначається цілою низкою мотивів – архітектурного, теологічного, фантастичного, психологічного, сексуального самовизначення. Наприкінці свого життєвого шляху, вражений смертельним паралічем, коли його відвідує отець Адам, вмираючий Джослін намагається знайти тлумачення творінню всього свого життя, смисл якого поступово формується довкола метафоричного ядра міфу про втрачений земний рай: «Захлеснутый волной, он летел птицей, рвался, кричал, вопил, стремясь оставить после себя волшебные и таинственные слова: – Как яблуня!..» [3, с.261].

Ґолдінґ виявив себе одним з успішних письменників, утвердився серед сучасних міфотворців. На відміну від Еліота, Джойса чи Джонса, Ґолдінґ не мав за мету реанімацію стародавнього міфу, він був націлений на переосмислення та витіснення варіанту сучасних раціоналістичних трактувань і замінити їх цінними неортодоксальними моральними формами.

У романі складна для інтерпретації символіка, про це не раз згадували дослідники творчості письменника у нашій країні та за кордоном (*С.Павличко, С.Медкаф, Н.Дікен-Фулєр*). У своєму тлумаченні вони не мали одностайності, у чому ж ця роль полягає, проте погоджувалися про домінуюче місце Шпилю у творі. Процитуємо *С.Павличко*: «В шпилі сконцентрувалися і сплелися всі символічні лінії роману» [8, с.465]. За текстом роману Шпиль – це "великий дом", "прибежище", "ковчег", в котором шпиль выполняет роль мачты; это корабль, который сможет вместить всех этих людей» [3, с.107]. Шпиль – це втілена у камені молитва, промова, звернена до Бога, та контакт з ним. У розумінні Джосліна собор – це

«чертеж той из молитв, которая вознесется превыше всех прочих» [3, с.120]. «Макет (шпиля – *О.Л.*) был подобен человеку, лежащему на спине. Неф – его сомкнутые ноги, трансепты по обе стороны – раскинутые руки, хор – туловище, а капелла Пресвятой Деве, …, – голова. …извергся из самого сердца храма его венец и величие – новый шпиль» [3, с.9].

Літературне надбання Ґолдінґа характеризували як метатекст, який тяжіє до екзистенціалістської притчі (в якій протиставляються "явище" та "сутність" на матеріалі екстремальних моментів життя людини). Тобто, критики підкреслюють на можливість розуміння всіх його творів як єдиний текст, через усі його твори червоною лінією проходить тема сутності людського існування, якій притаманні безнадійність, тьмяність, песимізм. Один із дослідників творчості В.Ґолдінґа, *Анікін* відзначив відмінність позиції автора від екзистенціалістів з погляду трагізму людського існування. Ця розбіжність полягає у співчутті та співпереживанні. Сам же автор з приводу цього зазначив: «Жоден твір мистецтва не може бути мотивований безнадійністю, сам факт, що люди задають питання про безнадійність, вказує на існування надії» [див.: 9, с.219]. Не підлягає сумніву думка про особливе світосприйняття Ґолдінґа, яке має чимало релігійних рис, і не вписується в жодну з догматичних систем. Проблема жанрового визначення творів Ґолдінґа полягає у поєднанні автором і взаємодії різних за своєю сутністю рівнів (реалістичного, історичного, фантастичного, міфологічного).

Обрана жанрова форма "Шпилю", високий ступінь універсалізації, та можливість варіації змістового наповнення дозволила тлумачити твір, як переосмислення міфу про будування Вавилонської вежі. Ґолдінґ, орієнтуючись на це архетипне джерело, подає своє тлумачення як прагнення людини до "неможливого" та шляхи подолання обмеженості земного існування. Концепція автора характеризується амбівалентністю, тобто двійництвом, яке тлумачиться як органічне поєднання в нерозривній єдності явищ і понять. Ґолдінґ реферує до міфу про будівництво Вавилонської вежі не прямо, як, наприклад, Дж.Джойс в "Улісі", а асоціативно, зв'язок виявляється у сприйнятті читачів. Автор є швидше не інтерпретатором міфу, а творцем оригінальної міфологічної картини світу, тобто міфотворцем [див.: 6, с.256-260]. Високий ступінь універсалізації та символічність традиційного матеріалу дає можливість говорити і про інше архетипне джерело – переосмислення міфу про гріхопадіння людини.

Події, описані у романі "Шпиль", відносяться до середньовіччя, часів розгулу чуми, нестатків, злочинності, пияцтва, прелюбодіяння. Головний герой отець Джослін, за божим благословенням, хоче надбудувати шпиль на стінах собору, який майже без фундаменту, оскільки побудований на болоті. Будівництво займає кілька років романного часу. Попереднє життя головного героя чи то церковне, чи то світське читачеві не відоме, ми лише знаємо, що отець Джослін є племінником коханки старого короля і на її кошт здійснюють будівництво. Романь закінчується побудуванням шпилю та смертю головного героя, який усвідомив свої помилки і знаходить істину в земній красі, він зрозумів, що шпиль не є молитовне звернення до Бога, його возвеличення, а причина нещасть і смерті багатьох людей, навіть ненароджених. За час будівництва гинуть люди (нещасні випадки, що траплялися з мулярами, Гуді Пенгол помирає під час пологів, кульгавого сторожа, чоловіка Гуді, вбивають будівельники-розбишаки), відбувається любовний зв'язок дружини сторожа з Роджером, головним каменярем, відміняються усі богослужіння, навколо хаос і безладдя. Проте отець Джослін, як настоятель собору, не виконує своїх прямих обов'язків: він на все закриває очі, або намагається не помічати, переймаючись лише будівництвом шпилю, він осліплений гординею, керується ідеєю возвеличення Бога та себе навіки.

Переймаючи біблійну традицію Ґолдінґ використовує семантичний прийом чуда, автор перевіряє героя на непохитність його моральних імперативів, наголошує креативний характер віри в чудо, відображений у намаганні настоятеля собору перетворити міф у дійсність. Водночас автора хвилює і проблема міри, виваженості та відповідальності за діяння. У такий спосіб митець виявляє амбівалентність віри людини, створюючи пропорцію між логічним, раціональним і містичним, ірраціональним. Світло, що з'являється у фіналі роману, імплікується у пізнання Джосліном істини, справжнього Бога, однак це настає лише тоді, коли герой побачив ту межу розумності, яку переступив.

Ґолдінґ часто використовує прийом візії (бачення), що продовжує свою історію ще з часів англійської середньовічної морально-дидактичної поезії, зокрема поеми Вільяма Ленгленда "Бачення про Петра Орача". В літературі XX ст. такий прийом набув інших смислових ознак: зберігає свою алегоричність і моральний характер, змінюючи дидактизм (він не повчає, а лише спонукає читача вчитися). Головне наголосити, що Джослін не сумнівається у правдивості бачення ангела і диявола за спиною, що це не плід його хворобливої уяви. Силою віри

настоятель досягнув кордонів потойбічного світу, що не під силу звичайному чоловікові, Джослін реально відчуває їх подих, біль від кігтів сатани, чітко чує їх голоси.

Читач не знайде у творі розгорнутих психологічних переживань і характеристик, чи то прямих мотивувань, учинків героїв: такого не дозволяє жанрова характеристика твору. “Шпиль” є сукупністю символів, що розвиваються самостійно, та об’єднавшись моделюють цілісну конструкцію роману [див.: 1, с.36]. Спочатку отець проповідує беззаперечну віру в Бога: не варто шукати смислу в Божих діяннях, треба просто скоритися: «Даже в прежние времена он никогда не просил людей делать нечто разумное. Это люди могли делать сами для себя. Они могут покупать и продавать, исцелять и править. Но затем из неких глубин доносится повеление сделать что-то, совершенно не имеющее смысла – построить корабль на суше, сесть на навозную кучу, жениться на блуднице, возложить сына на жертвенный алтарь. И тогда, если у людей есть вера, возникает нечто новое» [3, с.121]. Для Джосліна творчий характер віри є реальним, він спирається в цьому на Біблію.

Головний герой твору, отець Джослін, зазнає переродження від доброї набожної людини до одержимого, який закодований на виконання свого та Божого “безумства”. Маніакальність у його вчинках лякає навіть і його самого, він є знавцем людської душі та вміє впливати на неї, щоб примусити робити те, що він хоче. Як і в попередніх своїх творах, В.Ґолдінґ показує, досліджує, викриває двоїсту сутність людської душі, де відбувається вічна боротьба добра та зла (Бога і Диявола). Ця боротьба набуває форми конфлікту “душі” та “плоті”, зумовленого сексуальним потягом настоятеля до своєї християнської доньки Гуді Пенгол, у житті якої він брав безпосередню участь: він був духовником маленької Гуді, він влаштував її шлюб з нелюбом сторожем, своїм мовчанням “благословив” її соромний позашлюбний зв’язок, хотів влаштувати її до монастиря після прилюдного викриття.

Головний архітектор на будівництві, Роджер є втіленням людського генія, він спромігся здійснити нездійснене, незважаючи на фантастичність проекту. Він будував із заліза та каменю таким способом, який ніколи ніхто не використовував, однак, як правило, всі генії стають жертвами свого дітища, тому Роджер закінчує життя намаганням накласти на себе руки, а після невдалої спроби божеволіє. Розумний, фізично сильний та витривалий чоловік відчуває емоційну залежність від отця Джосліна, і це його гнітить з одного боку та надає натхнення й творчих сил, з іншого.

Гуді Пенгол – третя сторона “любовного трикутника” та найбільш трагічна постать у творі, вона з дитинства росла в стінах храму відокремлена від світського життя, була праведницею, та все-таки їй довелося переступити ту заборонену межу. Причин цього можна назвати декілька: осоружне життя зі старим, немічним чоловіком, якого вона не кохала, материнський інстинкт продовжити людський рід, зустріч справжнього кохання. Гуді підозрювала, що отець Джослін має почуття до неї, однак боялася зізнатися собі у цьому, вона остерігалась його. А за своє кохання до Роджера вона заплатила дорогу ціну. При пологах помирає її дитина та й вона сама.

О.Кеба справедливо зауважує, що відправним пунктом у романі є не сюжет і характер персонажу, а саме ідея твору, яка часто є поведінковою детермінантою головного персонажу, та спонукально-мотиваційним компонентом розвитку сюжетної лінії [див.: 6, с.262]. Не дарма після написання роману “Шпиль” письменник зробив велику паузу в своїй творчості, причини довгого мовчання різноманітні. Він “зачинив двері” та пообіцяв, що покінчить з алегоріями та притчами й почне створювати характери. Концептуальною щодо “героя-ідеї” є думка Ґолдінґа: «у моїх книгах стрілка тремтить та рухається, навертаючись, однак, більше до ідей, ніж до характерів» [цит. за 6, с.263].

Зміст своєї творчості та навіть життя Ґолдінґ сам вбачає у знаходженні зв’язку між раціональним та ірраціональним, науковим і духовним первнем – цей процес він називає “насущна людська потреба”. Цій потребі письменник дає своє визначення: «Це – потреба відчувати зміст будь-якого окремо взятого абстрактного феномена, на будь-якому рівні дійсності. …. Мені здається, що все ваше життя пройшло марно, якщо ви не в змозі якось співнести, зв’язати ваш ранішній вихід за молоком з квазаром та іншим, із найновішими досягненнями астрономії і з найглибшими переживаннями людини. Усе це *обов’язково* мусить утворити якусь єдність. Якщо я й сповідую якусь віру, то лише віру в єдність. І мені здається, що люди цієї єдності не бачать…головне призначення її (людини) життя ось у чому: вона повинна старатися, тим чи іншим способом, привести весь цей незрозумілий, хаотичний світ до *єдності*» [9, с.219]. Так само і Джослін, який присвятив усе своє життя одній меті, йшов до неї різними шляхами, не гребуючи навіть тими, які не співвідносяться з релігією. Він не бажав поєднувати духовне з науковим,

розумне з ірраціональним і лише наприкінці свого життєвого шляху отець Джослін зумів знайти єдність між своїм “безглуздим” творінням і квітучою яблунею, справжньою красою світу.

Певною мірою можна говорити про переродження Джосліна, яке стало можливим після усвідомлення героєм наявності злих сил у своїй душі, і саме вони були головною рушійною силою в діяннях священика. Побачивши своє падіння та помилковість “Божого промислу”, Джослін по-новому дивиться на світ, любується та захоплюється земною красою (польотом птаха, квітучою яблунею) [див.: 3, с.260], розрізняє тонкі, ніжні риси обличчя раніше “безликого” отця Адама [див.: 3, с.229]. Амбівалентна образність стала продуктивним засобом для вираження ідеї “Шпилю” про те, що життя – складне плетення світла і темряви, прекрасного та потворного, добра і зла, яке водночас впливає на людину, змушуючи вибирати та відповідати за свій вибір [див.: 6, с.267]. Будівництво шпилю загалом можна назвати величезною метафорою двійництва, і як ілюстрацію до народної мудрості: «Дорога до пекла вистелена добрими вчинками».

Висновок. Використання автором євангельського сюжетно-образного матеріалу має секуляризований характер, при накладанні канонізованих ортодоксальних норм на морально-психологічні уявлення сучасності утворюється складний символічний підтекст. Осучаснення автором “середньовіччя” не лише ще раз підтвердило, що християнство є культурно-історичною засадою та життєво-практичними критеріями буття, а й впровадило усвідомлення самоцінності людського “я”. Віщими є передсмертні слова отця Джосліна: «Если бы я мог вернуть прошлое, я стал бы искать Бога среди людей» [3, с.256]. Концептуально важливою є думка А.Нямцу: «В сучасних версіях традиційних структур особливе мотиваційне значення набувають ті аспекти, які часто мало цікавили авторів у період становлення (творення) протосюжетів (сюжетів-зразків). Загальновідомі ситуації провокують у новому літературному контексті певні морально-психологічні конфлікти, що співзвучні духовним замовленням епохи-реципієнта» [7, с.199]. “Шпиль” має семантичну орієнтацію на євангельські архетипи любові та милосердя, нагороди за праведне життя та покарання за вади, несе правду гуманного християнського одуховнення. Ґолдінґ у романі об’єднує принципово різні навіть опозиційні моделі людського буття (біблійну та легендарно-міфологічну), сполучаючись вони утворюють мобільну художню історію духовних злетів і падінь людства на шляху осмислення істини.

Література

1.Алеева Е.З. Конфликт «духа» и «плоти» в повести Л.Н. Толстого «Отец Сергий» и романе У. Голдинга «Шпиль» /Е.З.Алеева //Л.Н. Толстой и проблемы современной филологии. – Казань, 1991. – С. 33-38.

2.Аникин Г.В. Современный английский роман. /Г.В.Аникин. – Свердловск, 1971. – 310 с.

3.Голдинг У. Шпиль: Роман /Пер. с англ. В. Хинкинса. /У.Голдинг. – СПб.: Азбука-классика, 2006. – 272 с.

4.Елистратова А.А. Уильям Голдинг и его роман «Шпиль» /А.А.Елистратова //Зарубежные литературы и современность.– М., 1970. – С. 321-345.

5.Ивашева В.В. Английская литература XX века. /В.В.Ивашева. – М.: Высш. шк., 1984. – 488 с.

6.Кеба А.В. Андрей Платонов и мировая литература XX века: Типологические связи. /А.В.Кеба. – Каменец – Подольский: Абетка-НОВА, 2001. – 320с.

7.Нямцу А.Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования): монография. /А.Е.Нямцу. – Черновцы: «Рута», 2007. – 520с.

8.Павличко Соломія Зарубіжна література: Дослідж. та критич. статті. /[передм. Д. Наливайка]. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 559 с.

9.Стояновская Е. Уильям Голдинг, сочинитель притч. [По материалам беседы с английским романистом в редакции журнала «Иностранная литература»] Иностранная литература /Е.Стояновская – 1968. − №2. − С.259-261.

Summary

Lytvynyuk O. The Reception and Interpretation of the Antique and Biblical Tradition in W.Golding’s “Spire”. The article deals with the analysis of the peculiarities in the reception and interpretation of the antique and biblical tradition in W.Golding’s “Spire”. The author refers to biblical, legendary and mythological traditional material in order to consider the tragic events and problems of contemporary life. He shows an inexhaustible capability of traditional material to gain the new ideas and meanings, irrespective of age of its origin. Keywords: fable, the Fall, mythopoeist, axiological, ontological.